

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ (Ιούλιος 2010)

Συγγραφέας: ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΑΣΙΟΣ

Στη σύγχρονη κοινωνία, ο ρόλος τον οποίο καλείται να διαδραματίσει η ύπαιθρος σταδιακά μεταβάλλεται. Για αρκετό καιρό, η διατήρηση της βιοποικιλότητας και η αγροτική ανάπτυξη αντιμετωπίστηκαν ως δύο αντίθετοι πόλοι διαχείρισης της υπαίθρου, γεγονός που αντικατοπτρίστηκε στην ανάπτυξη των αντίστοιχων επιστημονικών τους πεδίων με διακριτό και αυτόνομο τρόπο. Η εμπειρία των τελευταίων ετών όμως, έδειξε ότι στην αντιμετώπιση πραγματικών καταστάσεων, όπως η προστασία της φύσης και η βιώσιμη διαχείριση των αγροτικών συστημάτων, τέτοιες αντιλήψεις απέτυχαν να εκπληρώσουν τις προσδοκίες των υποστηρικτών τους, αν και δυστυχώς κατάφεραν να ενσωματωθούν στις συνήθειες πρακτικές λήψης αποφάσεων που υιοθετούν οι διάφοροι φορείς διαχείρισης του ευρύτερου χώρου της υπαίθρου.

Στην εποχή μας, η ανάπτυξη κοινών δράσεων ανάμεσα στον σχεδιασμό διατήρησης της φύσης και των αγροτικών πολιτικών θεωρούνται πλέον προϋπόθεση μιας βιώσιμης περιφερειακής ανάπτυξης, στις διάφορες εκφάνσεις της. Για την υλοποίηση αυτής της στρατηγικής συνήθως επιχειρείται να αξιοποιηθούν μεθοδολογίες, εργαλεία, μηχανισμοί αλλά και πρακτικές από διάφορα επιστημονικά πεδία, σχεδιάζοντας ενοποιημένα και ολοκληρωμένα πλαίσια δράσης. Στη διεθνή βιβλιογραφία της περιβαλλοντικής διαχείρισης συνήθη προσέγγιση αποτελούν τα μοντέλα σύνθεσης οικολογικών, κοινωνικών και οικονομικών παραμέτρων, η δυναμική ανάλυση του χώρου διαχρονικά καθώς και η συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Παράλληλα όμως πληθαίνει ο προβληματισμός για την αποτελεσματικότητα αυτών των μεθόδων, καθώς εμφανίζονται δυσκολίες στην υλοποίησή τους, είτε λόγω της μη ουσιαστικής συμμετοχής των εμπλεκόμενων ομάδων σε αυτές είτε λόγω της πολυπλοκότητας των χρησιμοποιούμενων επιστημονικών εφαρμογών και την ασυμβατότητα των πρωτογενών δεδομένων.

Στην πράξη, αυτές οι στρατηγικές, παλιές αλλά και νεότερες, συνδιαμορφώνουν

τον τρόπο διαχείρισης των αγροτικών συστημάτων, επηρεάζοντας με άμεσο ή έμμεσο τρόπο τα προϊόντα που παράγονται σε αυτά, δηλαδή τα τρόφιμα ή την πρώτη ύλη τους που τελικά καταναλώνει ο σύγχρονος άνθρωπος. Τις τελευταίες δεκαετίες είναι φανερό παγκοσμίως ότι μεταβάλλεται ραγδαία η μορφή της διαιτητικής αλυσίδας, δηλαδή των διάφορων σταδίων παραγωγής, μεταποίησης και εμπορίας των τροφίμων κατά το «ταξίδι» τους από το χωράφι στο πιάτο του καταναλωτή. Μια αλλαγή η οποία στον καταναλωτή γίνεται αντιληπτή από την πρόσβαση σε πληθώρα νέων και διαφοροποιημένων προϊόντων διατροφής από όλα τα μέρη του κόσμου. Προϊόντα που παρέχονται μέσα σε ρηξικέλευθες συσκευασίες, υψηλής αισθητικής, τα οποία, αξιοποιώντας τις δυνατότητες του σύγχρονου μάρκετινγκ, συνήθως στοχεύουν στο να ικανοποιήσουν τις γευστικές ανάγκες των καταναλωτών.

Αλλά τι επιπτώσεις έχει στην αγροτική ύπαιθρο και κατ' επέκταση στις αγροτικές κοινωνίες της η προσπάθεια παραγωγής αυτού του πλούτου διατροφικών προϊόντων που καταναλώνονται στις αναπτυγμένες οικονομικά κοινωνίες;

Διαδικασίες όπως η βιομηχανοποίηση μεγάλου μέρους της γεωργικής παραγωγής, η μεταβολή των μεθόδων μεταποίησης και διακίνησης των προϊόντων πέρα από τα όρια των περιοχών παραγωγής τους ή η ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας που φιλοδοξεί να ανταποκριθεί στα σύγχρονα διατροφικά πρότυπα, υποσχόμενη πιο υγιεινές και θρεπτικές τροφές, συνέβαλαν στην αύξηση των διατροφικών επιλογών του σύγχρονου καταναλωτή. Αυτές οι διαδικασίες όμως οδήγησαν στην αναδιάρθρωση της γεωργίας, η οποία από παραγωγός τροφίμων τείνει να συρρικνωθεί σε μια δραστηριότητα παραγωγής πρωτογενών φυτών και ζώων, παρέχοντας κυρίως την πρώτη ύλη στη μεταποίηση και εμπορία για την παραγωγή των τελικών προϊόντων προς κατανάλωση. Αυτή η αλλαγή στο σύστημα παραγωγής τροφίμων μετατόπισε το μεγαλύτερο μέρος της παραγόμενης προστιθέμενης αξίας από τη γεωργική εκμετάλλευση προς τα επόμενα στάδια παραγωγής, με αποτέλεσμα τη συστηματική μείωση των τιμών των αγροτικών προϊόντων που απολαμβάνουν οι παραγωγοί στις αγροτικές κοινωνίες. Η μείωση των τιμών πώλησης των προϊόντων σε συνδυασμό με την αύξηση του κόστους παραγωγής λόγω της εκμηχάνισης και της έντασης των εισροών κατά την παραγωγική διαδικασία, οδήγησαν σε ακόμη μεγαλύτερη μείωση των γεωργικών εισοδημάτων παγκοσμίως.

Στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου που δεν διαθέτουν ένα «υγιές»

σύστημα προστασίας του αγροτικού εισοδήματος, η συστηματική μείωση των γεωργικών εισοδημάτων οδήγησε σταδιακά στην εξαθλίωση των αγροτικών κοινωνιών και στην έξοδο εκατομμυρίων ανθρώπων από την αγροτική υπαίθρο προς τα μεγάλα αστικά κέντρα, δημιουργώντας τις ονομαζόμενες «παραγκουπόλεις» στις παρυφές τους. Σε αυτές τις περιοχές οι ελάχιστες διαταραχές, όπως για παράδειγμα μια κρίση στην παγκόσμια αγορά τροφίμων, ένας πόλεμος, μια φυσική καταστροφή ή οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, οδηγούν σχεδόν πάντα σε μια ολοκληρωτική καταστροφή. Τραγική πρόσφατη περίπτωση ο σεισμός στην Αϊτή, μια χώρα που είναι αποδέκτης μιας συστηματικής υπερεκμετάλλευσης του ανθρώπινου δυναμικού και των περιβαλλοντικών πόρων της από την εποχή της αποικιοκρατίας, των επαναστάσεων και των εμφυλίων, ως και των σύγχρονων πολυεθνικών. Σε χώρες όπως η Ελλάδα, που λειτουργούν μέσα σε ένα καθεστώς προστατευτισμού του αγροτικού εισοδήματος, οι επιπτώσεις αυτής της αλλαγής οδήγησαν είτε σε μια στροφή προς τις μονοκαλλιέργειες, εγκαταλείποντας πληθώρα παραδοσιακών καλλιεργειών και γεωργικών πρακτικών, είτε στη σταδιακή εγκατάλειψη της αγροτικής υπαίθρου, οδηγώντας τελικά στην ερημοποίηση βιώσιμων, για αιώνες, αγροτικών συστημάτων. Παράλληλα, σ' αυτές τις συνθήκες, οι πιέσεις που δέχεται το φυσικό τοπίο εντείνονται κυρίως λόγω των ανεξέλεγκτων αλλαγών χρήσεων γης, είτε αυτές συμβαίνουν, π.χ., στα δάση του Αμαζονίου για την υπερεκμετάλλευση των βιοτικών πόρων του, είτε στις παραλίες της Μεσογείου για την ανάπτυξη διαφόρων μορφών τουρισμού, ως εναλλακτικού εισοδήματος για τις αγροτικές κοινωνίες.

Πώς αντιστρέφεται αυτή η πορεία εξέλιξης της υπαίθρου; Υπάρχει η δυνατότητα μιας βιώσιμης διαχείρισης των αγροτικών συστημάτων, προσφέροντας παράλληλα μια εναλλακτική προσέγγιση στο διατροφικό πρότυπο των σύγχρονων κοινωνιών;

Μπορεί να διατηρηθεί η βιοποικιλότητα, προσφέροντας παράλληλα προστιθέμενα οφέλη στις τοπικές, κυρίως αγροτικές, κοινωνίες; Τα ερωτήματα, πολλά και σύνθετα, τονίζουν την αλληλεξάρτηση που υπάρχει σε κάθε κοινωνία ανάμεσα στις καταναλωτικές της συνήθειες, κυρίως διατροφικές, στις αγροτικές της πρακτικές και στην αντίληψή της για τη φύση. Οι απαντήσεις είναι ακόμη δυσκολότερες, αφού απαιτούν λεπτές ισορροπίες ανάμεσα σε έως τώρα ετερόκλητες επιστημονικές προσεγγίσεις και δια χειριστικές τεχνικές, κυρίως όμως διότι προϋποθέτουν τον επαναπροσδιορισμό της σχέσης μας με τον χώρο μέσα στον οποίο

ζούμε, δημιουργού με και κυρίως αλληλεπιδρούμε με τους υπόλοιπους ζώντες οργανισμούς.

Η σύγχρονη έρευνα επιβεβαιώνει ότι η «αξία» της βιοποικιλότητας μπορεί να δράσει ως ο κυρίαρχος άξονας για την αντιμετώπιση της υφιστάμενης κρίσης στην ύπαιθρο. Η υιοθέτηση αυτής της στρατηγικής θα αναδείξει στη συνείδησή μας τη σημασία της «μη χρηστικής αξίας» της βιοποικιλότητας, δηλαδή κάθε αξίας που σχετίζεται με την παρουσία της χλωρίδας και της πανίδας στη φύση, αλλά είναι ανεξάρτητη από τη χρησιμότητά της στον άνθρωπο.

Παράλληλα, θα στοχεύσει στην αξιοποίηση της «χρηστικής αξίας» της βιοποικιλότητας, δηλαδή των άμεσων και έμμεσων χρήσεων της προς όφελος του ανθρώπου, είτε μέσω της βιώσιμης εκμετάλλευσης των βιοτικών πόρων (άμεσα οφέλη στους τομείς της διατροφής, της ιατρικής, της βιομηχανίας και του οικοτουρισμού) είτε μέσω της διατήρησης των οικοσυστημάτων και των λειτουργιών τους (έμμεσα οφέλη από την παραγωγή οικοσυστημικών υπηρεσιών). Πρακτικά η υλοποίησή της θα μας βοηθήσει ως πολίτες να διεκδικήσουμε την προστασία της φύσης, ως καταναλωτές να επιδιώξουμε την υιοθέτηση νέων διατροφικών προτύπων, ως παραγωγοί γεωργικών προϊόντων να επενδύσουμε στην επαναφορά ξεχασμένων καλλιεργειών και γεωργικών πρακτικών βγαλμένων από την τοπική γνώση των προηγούμενων γενεών και ως επιχειρηματίες να τολμήσουμε την αναζήτηση νέων, ρηξικέλευθων προϊόντων, αξιοποιώντας τους βιοτικούς πόρους της μεσογειακής μας γης.

Σε αυτή τη δύσκολη και επίπονη πορεία, πολύτιμο εργαλείο αναδεικνύεται η μελέτη του χώρου όπου ζούμε, της Μεσογείου, ανατρέχοντας στο πρόσφατο παρελθόν μας πριν από μερικές δεκαετίες, για να θυμηθούμε ότι, όπως αναφέρει στο βιβλίο του «Η Μεσόγειος, ο χώρος και η ιστορία» ο Fernand Braudel (1985): «... στο φυσικό, όπως και στο ανθρώπινο της τοπίο, η Μεσόγειος σταυροδρόμι, η ετερόκλητη Μεσόγειος, παρουσιάζεται στις αναμνήσεις μας σαν μια εικόνα συνεκτική, σαν σύστημα όπου όλα μπερδεύονται για να ανασυντεθούν σε μια πρωτότυπη ενότητα...».

Το άρθρο δημοσιεύθηκε στο ένθετο «ΒΗΜΑ ΙΔΕΩΝ» της Εφημερίδας «ΤΟ ΒΗΜΑ», στις

2 Ιουλίου 2010.